ETICA GENEROZITĂȚII ÎN CONDIȚIILE SOCIETĂȚII CONTEMPORANE

Valeriu Capcelea, doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar, șeful Secției Nord a Academiei de Științe a Moldovei

THE ETHICS OF GENEROSITY IN THE CONDITION OF CONTEMPORARY SOCIETY

Summary

The article deals with the ethics of generosity in general and in the conditions of contemporary society, in particular. The visions of generosity throughout the history of philosophy from antiquity to the present and the religious approaches to this moral virtue are treated. In conclusion, it is stated that generosity is a fundamental component of social relations, because it allows the formation of strong bonds that constitute the basis of society and a harmonious social community.

Key words: generosity, altruism, love, justice, magnanimity, goodwill.

Generozitatea este un concept care provine din latinescul „*generositas*" ce se referă la tendința de a da și de a bucura, fără niciun fel de interes ulterior. *Dicționarul explicativ al limbii române* interpretează generozitatea ca „calitatea omului generos; mărinimie; dărnicie; munificență" [1, p. 417]. Prin urmare, generozitatea constituie o virtute și o valoare pozitivă care poate fi asociată cu altruismul, caritatea și filantropia. În același timp, conceptele opuse generozității sunt lăcomia, zgârcenia și egoismul.

În viziunea eticianului român Tănase Sârbu, „generozitatea constituie o virtute mai subiectivă și mai spontană, mai afectivă decât dreptatea deoarece reprezintă capacitatea de a dărui altuia ceea ce lui îi lipsește: o încurajare, un sprijin ori un ajutor" [2, p. 231]. După el, generozitatea constituie o virtute dezirabilă deoarece se referă la acele calități morale estimate ca fiind necesare atât pentru formarea și perfecționarea individuală, cât și pentru dăinuirea colectivă [3, p. 225].

Dacă dreptatea pornește din rațiune, generozitatea ține de suflet și de temperament. Este cunoscut că drepturile omului au fost și sunt consemnate în declarații, însă generozitatea nu se exprimă prin cuvinte scrise ori rostite, ci prin acțiuni pornite din respect, stimă și solidaritate cu semenii aflați în suferințe morale sau lipsuri materiale evidente, fără a se cerceta cui i se datoresc acestea.

Aristotel, celebrul filosof antic, plasa generozitatea între mărinimie și datorie. În opinia lui, mărinimosul nu este nici vanitos, nici josnic, iar darnicul nu este nici avar, nici risipitor. De aceea, generozitosul este și mărinimos și darnic fără să fie și un iubitor al celul față de care este generos. După Aristotel, „generosul dăruiește bunuri materiale (tot ce poate fi măsurat în monedă), de dragul frumosului moral, fără să-i pară rău că dăruiește, nu dăruiește la întâmplare, dar, deși depășește uneori limita în a dărui, gândindu-se mai puțin la sine, el păstrează o măsură pentru a putea dărui mai departe, venind în ajutorul celorlalți, după posibilități" [3, 1120 a,b].

Filosofii moderni R. Descartes și B. Spinoza în lucrările elaborate s-au referit la etica generozității. R. Descartes argumenta că, întrucât nu poți dărui decât ceea ce îți aparține, generozitatea implică o anumită formă de libertate sau de stăpânire de sine. Prin voința care însoțește libertatea se ajunge și la voința de a face bine, care produce mulțumire și stimă de sine [4, III art. 153, 156, 187].

Morala generozității propusă de B. Spinoza era una care ducea spre o etică a iubirii în care iubirea este scopul, iar generozitatea, calea spre materializarea scopului propus [5, notele la prop. 50 și 73 passium]. Dar, în opinia filosofului olandez, întrucât toate provin din materie și vid, oamenii, realizează câte puțin atât din iubire, cât și din generozitate, dar nu în forme pure, ci mereu amestecate cu alte tendințe.

Actualmente, în literatura etică generozitatea este definită ca înclinarea sau tenținta spiritului de a plasa buna-cuviință înaintea folosului și interesului, manifestând nobilitate, valoare și efort în acțiunile dificile.

De aceea, o persoană generoasă este nobilă și deschisă. În acest sens, este necesară educarea acestor valori încă din copilărie.

Comportamentul unei persoane generoase se fundează pe recunoașterea nevoilor celorlalți și încercarea de a le satisface cât mai bine. Astfel, se face distincția între „altruism", definit prin „a căuta binele altora chiar și în detrimentul celui propriu", și „generozitate", care este definită prin „a oferi cuiva mai mult decât se așteaptă sau cere". Totodată, în literatura de specialitate se sugerează că, spre deosebire de altruism, generozitatea este asociată cu o identificare emoțională vizavi de altă persoană.

Generozitatea constituie o componentă fundamentală în „relațiile sociale", deoarece permite formarea de legături puternice și de susținere care constituie baza societății și comunități armonioase. Într-un astfel de mediu, oamenii cooperează și se ajută unii pe alții. Pentru că implică „acțiuni dezinteresate", care caută bunăstarea altora, această virtute este foarte valoroasă pentru ființele umane, oferind sănătate fizică, mentală și emoțională. Oamenii generoși se caracterizează prin faptul că sunt responsabili, atenți, deschiși, empatici și grijulii față de ceilalți.

Așadar, generozitatea reprezintă o atitudine binevoitoare, plină de grijă și de iubire față de alți oameni. Porunca iubirii a fost proclamată de Iisus Hristos ca răspuns la întrebarea despre legea supremă a vieții umane care spune: „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău, cu toată inima ta, cu tot sufletul tău și cu tot cugetul tău". Aceasta este marea și întâia poruncă. Iar a doua, la fel ca aceasta: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți" [6, Matei, 22:37-39]. Deziderатele reprezentate în poruncile iubirii erau cunoscute până la creștinism, însă i ubirea neprecupețită față de Dumnezeu era poruncită în *Vechiul Testament*, iar dragostea de aproapele era prescrisă în două versiuni – ca limitare a talionului: „Să nu te răzbuni cu mânia ta și să nu ai ură asupra fiilor poporului tău, ci să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți" [6, Leviticul, 19:18], și ca cerință a bunăvoinței către străini: „De se va așeza vreun străin în pământul vostru, să nu-l strâmtorați. Străinul, care s-a așezat la voi, să fie pentru voi ca și băștinașul vostru; să-l iubiți ca pe voi înșivă,

că și voi ați fost străini pe pământul Egiptului” [6, Leviticul, 33-34]. În aceste porunci găsim izvoarele ideologice și culturale ale poruncii iubirii. Este necesar să interpretăm porunca aceasta în sensul că în ea se recomandă atitudinea egală a omului atât față de Dumnezeu, cât și față de aproapele său. Dumnezeu este milostiv față de om. El dă exemplul atitudinii omului față de aproapele său. Însă omul nu poate fi milostiv față de Dumnezeu. Dublul caracter al acestei porunci oferă posibilitatea de a interpreta în mod diferit conținutul ei. După o versiune, porunca iubirii presupune că moralitatea omului constă în renunțarea totală la treburile pământești, la iubirea de sine. Posibilitatea iubirii față de om este inițial determinată de iubirea lui Dumnezeu față de om, de mila lui față de om, ea este un rezultat al darului dumnezeiesc, fără de care omul nu ar putea să-i iubească pe străini sau pe dușmani. În baza acestei poziții este foarte ușor să devii riguros față de alți oameni. Această posibilitate a fost preconizată încă în *Evanghelie*: „Dacă zice cineva: iubesc pe Dumnezeu, iar pe fratele său îl urăsc, mincinos este! Pentru că cel ce nu iubește pe fratele său, pe care l-a văzut, pe Dumnezeu, pe Care nu L-a văzut, nu poate să-L iubească” [6, Ioan, 4:20].

Acestei interpretări a poruncii iubirii îi este opusă o altă tălmăcire, conform căreia bună-voința e valoroasă prin sine însăși, indiferent de cauza care a determinat-o. Însă, reflecția etică relevă că mila și generozitatea este inconsecventă în lipsa aspirației ideale: este necesar a întreprinde un efort conștient îndreptat spre a contribui la binele aproapelui. Dacă vom raționaliza problema în cauză, atunci ea se va reduce la următoarele: merită oare să facem bine pentru altul sau trebuie să facem binele în numele binelui? Trebuie să-i iubim numai pe cei apropiați sau în iubirea față de ei să tindem spre realizarea idealului perfecțiunii? În istoria eticii iubirea binevoitoare ca principiu moral este recunoscută într-o formă sau alta de majoritatea filosofilor. Însă, au fost expuse și îndoieli serioase: în primul rând, poate oare porunca iubirii să fie apreciată în realitate ca un imperativ, mai ales în calitate de imperativ fundamental? În acest sens, problema constă în faptul că iubirea este un sentiment care nu poate fi dirijat de conștiință.

De aceea, iubirea nu poate fi poruncită și nu poate fi o bază a opțiunii morale, din simlul motiv că: „Nu poți impune inimii un dictat”. Marele filosof german Im. Kant refuza să accepte iubirea în calitate de forță motrice a moralității. El susținea că este imposibil a iubi din simpla dorință sau din datoria de a iubi. A iubi se poate numai din mișcarea sufletului. După cum se știe, el considera datoria ca forță motrice a moralității. În opinia lui, generozitatea se deosebește de iubire deoarece iubirea nu vine la comandă, iar generozitatea poate fi înfăptuită printr-un ordin al conștiinței. De aceea, recomandarea creștină de a-ți iubi apropele ca pe tine însuți ar putea fi tradusă nu ca și cum a iubi. În viziunea R. Croitoru, din punctul de vedere al moralei kantiene însă, există o soluție: ea este aceea a iubirii raționale, realizabilă prin voința care se supune principiilor acțiunii; prin ea îl putem avea în vedere chiar și pe dușmanul nostru și îl putem iubi ca ființă rațională ca și noi și, așadar, ca scop în sine. O astfel de iubire, ea și numai ea, poate fi dată ca o poruncă creștină și morală [7, p. 15].

Totodată, generozitatea constituie și o cale a perfecționării, deoarece ea este nu numai un mijloc în procesul autoperfecționării, ci și un conținut al ei. Omul este generos nu din cauza că el începe să se perfecționeze, ci mai degrabă un astfel de comportament reprezintă o expresie a perfecțiunii lui. Prin generozitate omul se limitează pe sine, se jertfește pentru alții. Totuși, nu trebuie să reducem generozitatea la altruism, cu toate că în conștiința modernă europeană, generozitatea este considerată ca altruism. Altruismul se epuizează prin atitudinea de bunăvoință față de alții, nu și prin jertfire pentru alți oameni.

În această ordine de idei, apare în mod inevitabil o întrebare: Cum se realizează în mod practic generozitatatea? Ea presupune oanumităcapacitate, osforțareavoinței, undaralsufletului. Generozitatea se înfăptuieşte prin dăruire. Mărinimia reprezintă un efort destul de dificil pentru om în tendința sa de a depăşi setea de acumulare, de a-şi învinge propria lăcomie. Unii consideră că, pentru a realiza tendința spre generozitate și binefacere, trebuie să începem să facem binele.

Dar, în practica etică sunt multiple cazuri când binele se efectuează nu conform idealului, şi nu datorită altui om, ci din cauza egoismului: din tendința de a merita respectul, de a fi pe placul cuiva, de a obține o susținere, de a stabili nişte legături etc. Toate acestea reprezintă o generozitate și binefacere fictivă, care este de câteva tipuri. În primul rând, aceasta este generozitatea demonstrată în speranța că cineva o va încuviința și va produce o recunoștință din partea altora. Recunoștința opiniei publice este unicul motiv al acestui tip de generozitate. Acest fel de mărinimie este orientată, de fapt, în aparență după conținutul său nu spre cel ce ar trebui să fie destinat, ci spre cel ce este în stare să aprecieze această acțiune. O astfel de bunătate, efectuată în speranța aprobării poartă un caracter demonstrativ, urmărindu-se scopul ca această facere de bine să fie văzută și încuviințată de cât mai mulți oameni. Împotriva acestui fapt este îndreptat îndemnul lui Iisus Hristos: „Luați aminte ca faptele dreptății voastre să nu le faceți înaintea oamenilor ca să fiți văzuți de el; altfel nu veți avea plată de la tatăl vostru cel din ceruri. Deci, când faci milostenie, nu trâmbița înaintea ta, cum fac fățarnicii în sinagogi și pe ulițe, ca să fie slăviți de oameni; adevărat grăiesc vouă: și-au luat plata lor. Tu însă când faci milostenie, să nu știe stânga ta ce face dreapta ta. Ca milostenia ta să fie într-ascuns…” [6, Matei, 1-4]. În al doilea rând, un tip deosebit a generozității rezultând din iubirea de sine este legată de poziția rațional-egoistă în moralitate. Cel ce practică un atare tip de mărinimie înțelege destul de bine că binefacerea în folosul altuia este un mijloc de obținere a bunăstării proprii. În al treilea rând, poate fi remarcată bunătatea egoistă, al cărei scop este satisfacerea deschisă sau deghizată a necesităților „binefăcătorului”. În al patrulea rând, putem remarca și mărinimia „idealistă”. Ea poate să se realizeze cu scopul de a-și îndeplini datoria sau idealul. În cazul acesta morala este plasată mai sus decât omul concret spre care este îndreptată bunătatea. În al cincilea rând, poate fi remarcată bunătatea paternalistă înfăptuită spre a cuceri inima și voința celui ce îi este destinată acțiunea în cauză. Un atare tip de generozitate poate fi numai un instrument de dominație și de reprimare.

Este cunoscut faptul că viața socială presupune deosebiri și interese contradictorii ale indivizilor ca membri ai comunității, iar prin generozitate aceste aspecte negative sunt depășite egalizându-se interesele indivizilor. Însă, mărinimia se realizează în existența socială destul de dificil ce este legat de următoarele momente: 1) generozitatea poate provoca conflicte, deoarece acordarea unui ajutor îl poate pune pe beneficiar într-o situație considerată de el drept o lezare a demnității lui morale. Adică mărinimia poate genera o impresie despre inegalitatea dintre cel ce săvârșește binefacerea și cel care beneficiază de ea. 2) bunătatea se înfăptuiește de un om pentru alt om. Perceperea de către celălalt a bunăstării proprii se deosebește de perceperea bunăstării de către cel ce este generos. De aceea, este inadmisibil de a impune mărinimia în folosul altuia. 3) generozitatea se realizează într-o lume lipsită de milă și compasiune, într-o lume imperfectă.

Totodată, gernerozitatea consecventă presupune nu numai spirit de sacrificiu sau bunăvoință, ci și înțelegerea altui om, compătimirea lui dar, mai ales, participarea reală la viața altuia. De aici se poate trage concluzia că mărinimia este mijlocită prin slujire. Parabola generozității este greu de realizat, pentru că pentru aceasta se cer anumite condiții subiective. Una dintre ele este efortul de a te schimba opunându-te propriului eu. Ea reprezintă într-adevăr un sacrificiu, deoarece omul renunță la ceea ce există în el (spre exemplu, minciuna, frica, răul, lașitatea) pentru ceea ce este dorit și înălțător. Însă, pentru aceasta orice acțiune cu scopul de a stăvili natura josnică a omului trebuie să se realizeze în conformitate cu valorile superioare și absolute ca să dea posibilitate omului să se perfecționeze. Importanța spirituală a practicii ascezei ca atare este determinată de lucrurile de care se dezice omul și de relațiile în care se va afla el cu sine însuși și cu societatea, deoarece renunțarea poate să devină ostilă față de viață, în general. Omul trebuie să determine el însuși măsura renunțării la propria persoană și la „mediul său”, dar până la limita care duce la neglijarea obligațiunilor sale față de cei apropiați.

În acest sens, apare încă o întrebare legitimă în legătură cu generozitatea: Față de cine trebuie omul să dea dovadă de generozitate? Răspunsul este destul de simplu – față de fiecare om. Însă, este imposibil a de a da dovadă de mărinimie față de toți oamenii concomitent. De aceea, este necesar a acorda generozitate mai întâi unora, apoi altora etc. Despre aceasta ne vorbeşte apostolul Pavel: „Deci dar, până când avem vreme, să facem binele către toți, dar mai ales către cei de o credință cu noi" [6, Luca, 17:4].

Din păcate, astăzi trăim într-o societate în care „valorile" care predomină sunt dorința de putere și bogăție materială, în comparație cu valorile cu adevărat importante precum generozitatea. Dar generozitatea nu nu poate fi asociată doar cu banii sau cu bunurile materiale, ea se poate regăsi și în micile gesturi ce necesită un minimum de efort și timp care pot aduce o bucurie celorlalți. Cineva poate îngriji o persoană bolnavă, poate aduna gunoiul din natură, poate însoți o persoană în vârstă ca să-și rezolve problemele etc., toate acestea sunt gesturi de generozitate, deoarece urmăresc binele unor persoane, deși poate nu constituie un mare lucru pentru societate. Persoana ce întreprinde astfel de fapte nu caută recompensă pentru acțiunile sale, ci face ceea ce crede că este drept și corect. Logica gândirii sale indică deloc că, dacă toate ființele umane ar fi generoase și ar dona o parte din resursele lor materiale sau imateriale, lumea ar fi mai bună.

Prin urmare, participarea la activități sociale în ajutorul comunității, în care se investesc timp și efort individual, este una din acțiunile în care se regăsește generozitatea. Implicarea în astfel de acțiuni ajută la cunoașterea altor realități și la împărtășirea valorii generozității cu alții care sunt, de asemenea, dispuși să ajute, oferind chiar și mici gesturi de afecțiune din proprie inițiativă. În acest sens, donarea de sânge este un act de generozitate ce poate salva o viață, iar grija pentru mediu manifestată prin colectarea selectivă a gunoiului, reciclarea sau cultivarea conștientizării cu privire la mediu în cadrul societății, ce se produce cu efort și timp, înseamnă un simplu act de generozitate care poate și trebuie practicat în mod regulat.

La fel ca multe alte virtuți, ideea de generozitate poate varia de la o persoană la alta și este, în mare măsură, influențată de mediul cultural și social. De exemplu, ceea ce în anumite locuri poate fi considerat un simplu act de curtoazie sau educație, în alte culturi poate fi văzut ca o manifestare a unei generozități enorme. În mod similar, generozitatea are limite care nu sunt definite. În unele momente sau ocazii, un exces de generozitate poate provoca situații de disconfort, dar pot exista și cazuri de nedreptate când o persoană poate încerca să profite de generozitatea alteia. Generozitatea, în acest sens, este legată de conceptul de aservire, întrucât o persoană își poate exercita libertatea și poate renunța la drepturile sale într-un anumit mod, rămânând aservită.

Generoitatea ca o mare virtute nu poate fi impusă și nu implică a da ceea ce este inutil, ci mai degrabă ceea ce are valoare, este în stare bună și este destinat cu afecțiune pentru ca alți oameni să-l folosească. Actele de generozitate pot include elemente tangibile sau intangibile. Oamenii pot fi generoși cu timpul lor (orice acțiune cere timp), cu afecțiune (simpatie, căldură sufletească) sau iubire, care sunt „forme intangibile" de generozitate, sau pot oferi obiecte materiale, care sunt „bunuri tangibile".

Beneficiile generozității sunt multiple, dar vom enumera doar câteva dintre ele: te ajută să te detașezi de lucruri, te învață să fii recunoscător, îți dă un scop în viață, îi poți motiva pe ceilalți să devină generoși, te ajută să dezvolți relații de durată și cel mai important lucru este că vei simți un sentiment puternic de fericire și împlinire.

Însă, a pleda practica valorilor şi virtuţilor nu este o sarcină uşoară, cu atât mai mult în vremurile actuale când societatea pare să fie purtată de flagelurile care îl dezumanizează pe omul acestui început de secol și mileniu. Cu toate acestea, educaţia trebuie să fie mereu prezentă, iar obiectivul său principal este formarea persoanei. Generozitatea reprezintă o virtute care înalţă fiinţa umană, deoarece persoana se depăşeşte pe sine, pentru că a fi generos presupune să te gândeşti la cei din jur care au nevoie de ajutor, fără a primi nimic în schimb.

Prin urmare, societatea de azi cere insistent o educație morală pentru tineret, poate că o consecință a crizei sociale generalizate care își are manifestările în nesiguranța cetățenească, corupția vieții politice, extinderea unor boli precum pandemia „Covid 19”, atentate asupra vieții umane precum războiul delanșat de Rusia împotriva Ucrainei etc. Familia este pilonul în formarea virtuților, iar școala face apel la: „întărirea, creșterea și așezarea lor în fiecare dintre elevi”. Dar cu toate acestea, multe dintre eforturile întreprinse par să nu dea rezultate și dacă acestea există, ele sunt aproape imperceptibile, pentru că răutatea și corupția continuă să câștige teren.

În concluzie putem constata că, generozitatea reprezintă o valoare care poate fi „reținută”, adică individul o poate asimila și transforma într-un obicei sau mod de viață: din acest motiv este important să insuflăm copiilor acest obicei în școală și familie. Copiii pot fi învățați să aibă grijă de bunăstarea celorlalți, chiar dacă asta înseamnă să renunțe la propriile interese. Generozitatea trebuie practicată constant, ca un mod de viață, nu doar prin câteva fapte izolate. Copiii trebuie educați prin puterea exemplului și prin lucrurile mărunte care le fac zi de zi, nu cu gesturi mari. Încetul cu încetul și pe măsură ce se maturizează, copiii vor dezvolta empatie și vor învăța că, a fi generos nu numai că îi ajută pe ceilalți, ci îi și face să se simtă bine datorită gestului făcut.

Referințe bibliografie:

1. *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București: Ed. Univers enciclopedic, 1996, 1192 p. ISBN 973-9243-29-0.
2. Sârbu, T. *Etica : valori și virtuți morale*. - Iași: Ed. Societății Academice „Matei-Teiu Botez”, 2005. 264 p. ISBN 973-7962-64-8.
3. ARISTOTEL. *Etica Nicomahică*. București: Ed. Antet, 2012, 224 p. ISBN 978-973-636-463-1.
4. DESCARTES, R. *Pasiunile sufletului*. Traducere de Andreea Năstase. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984, 239 p. ISBN: 978-973-636-509-6.

5. SPINOZA, B. *Etica*. București: Ed. Seneca, 2017, 418 p. ISBN 978-60693-74580.

6. *Biblia sau sfânta scriptură*. București: Ed. Institutului biblic și de misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1996, 1412 p.

7. KANT, Im. *Întemeierea metafizicii moravurilor. Critica rațiunii practice*. Traducere, prefață, studiu introductiv, studiu asupra traducerii, note, bibliografie selectivă, index de concepte german-român, index de concepte român-german: Rodica Croitoru. București: Ed. ANTET XX PRESS, 2013, 264 p. ISBN 978- 973-636-495-2.